

НЕКА ПИТАЊА ОДГОВОРНОСТИ РАДНИКА У НАЦРТУ ЗАКОНА О УДРУЖЕНОМ РАДУ

(Дискусија о Нацрту закона о удруженом раду)

1. Нацрт закона о удруженом раду регулише односе који су били регулисани са више законских прописа, а поред осталих и законима о правима и обавезама радника из удруженог рада. Нацрт закона о удруженом раду према томе, садржи и одредбе о међусобним односима радника — о радним односима. Већина тих одредби садржане су у члановима 142—199 (међусобни односи радника у удруженом раду за разлику од теза датих пре Нацрта закона у којима су ове одредбе биле дате на више места. Поред ових чланова и други чланови Нацрта закона садрже одредбе о међусобним односима радника-радним односима, те регулисање ових односа није могуће замислити без тих одредби, као што су на пример оне о стицању и расподели дохотка и личних доходака. У такве одредбе спадају и: основне одредбе, одредбе: о самоуправљању радника у удруженом раду, о самоуправној радничкој контроли, о одговорности за обављање самоуправљачких функција, о друштвеним договорима, самоуправним споразумима и другим самоуправним општим актима и др.

Нацрт закона о удруженом раду полази од решења датих уставним амандманима XXI—XXIII из 1971. године, односно од Устава из 1974. године. Нацрт закона о удруженом раду је преузео и нека решења из сада важећих прописа о правима и обавезама радника у удруженом раду, али садржи и нова решења. Мислим да нова решења заслужују посебну пажњу и да пре свега треба говорити о њима. У том смислу ћу овде и говорити о неким питањима одговорности радника у вези са решењима датим у Нацрту закона о удруженом раду.

2. Одредбе Нацрта закона о удруженом раду о међусобним односима радника у удруженом раду (члан 142—199), одредбе о одговорности за обављање самоуправљачких функција као и неке друге, садрже одредбе о одговорности радника. То значи да одредбе о одговорности радника нису садржане само у делу који говори о међусобним односима радника (радним односима) — правима и обавезама радника, већ и у другом, као што су оне о одговорности за обављање самоуправљачких функција (542—548). То је, чини се, особито значајно јер се одговорност радника више не поклапа са одговорношћу за повреду радних обавеза у смислу повреде

радне дисциплине у њеном класичном значењу. Међу решењима датим у Нацрту има нових решења, али и познатих. У нацрт су ушла и решења која су раније изазвала доста спорова и неспоразума као нпр. одредба о новчаној мери-новчаној казни. Међутим, раније дата решења имају нове елементе, па чак и потпуно нову садржину, или да је њихова примена квалитативно другачије постављена, те све то треба имати у виду код разматрања решења датих у Нацрту закона о удруженом раду па наравно и оних која се тичу одговорности радника.

Да би се могла утврдити одговорност радника, да би се могло говорити о одговорности радника, мора се поћи од радних обавеза. Радне обавезе се могу одредити, у савременим условима, као обавезе које произлазе из процеса рада и управљања друштвеним средствима и које се мењају у зависности од друштвено-економских и технолошких промена. У нашим условима, и са становишта Нацрта закона о удруженом раду, за карактер радних обавеза одлучујуће су оне промене које су довеле до спајања функције рада и функције управљања при чему су оне спојене у раднику — функцију управљања врши радник.

Те промене у друштвено-економским односима битно одређују карактер радних обавеза и одговорности радника. О одговорности радника се још увек говори у класичним оквирима у вези са неизвршењем и повредом радних обавеза. Речено је већ да има и нових решења и да се о одговорности радника говори у Нацрту закона о удруженом раду и ван оквира оних одредби које говоре о радним обавезама радника и одговорности радника за неизвршење или повреду радних обавеза.

Одредбе о одговорности за обављање самоуправљачких функција (чл. 542—547) су пример излажења из класичних оквира. Ове одредбе, међутим, не говоре о одговорности свих радника као самоуправљача, већ само о одговорности делегата у органима самоуправљања, одговорности пословодних органа. Те одредбе могу остати такве, али се поставља питање да ли осим одредби о одговорности радника за повреду радних обавеза и одговорности за обављање самоуправљачких функција треба да постоје и друге одредбе о одговорности радника. Одговор на то питање је у основи потврдан и дат је у оним одредбама Нацрта закона о удруженом раду које, излазећи из класичних оквира, дају нова решења и утврђују нове облике и случајеве одговорности радника. Разматрање ове проблематике треба наставити управо полазећи од тих нових одредби и решења.

3. У члану 169 Нацрта закона о удруженом раду „као теже повреде радних и других обавеза”, поред осталих, помињу се нпр.: 1. давање нетачних података ако је то било од битног утицаја на доношење одлуке у основној организацији удруженог рада, 2. давање нетачних података којима се радник обмањује у погледу остваривања права, 3. онемогућавање радника да изврши увид у исправе и пословање основне организације удруженог рада, 4. пријем радника противно одредбама закона и др. Ове одредбе су нове у нашем законодавству. Оне су значајан допринос уобличавању система одговорности, одговорности као новог система одговорности, који је у изградњи већ дуго, али још није сасвим изграђен.

Иако се ове одредбе могу оценити као значајне, и у садашњем моменту и довољне, Нацрт би могао да садржи и више одредби у том смислу. Тако би Нацрт закона о удруженом раду могао да садржи одредбе по којима би, под одређеним условима, била предвиђена одговорност радника за доношење одлука (не свих радника ако је одлуку нпр. донео збор радника) ако је одлука донета противно закону или против самоуправних аутономних општинских аката, а одлуком су нпр. повређена права радника или друштвена својина. Такво једно опште начело би могло бити утврђено, а питање формулације конкретне одредбе, или конкретних одредби, треба да буде остављено самоуправним аутономним општинским актима.

Обавезе и одговорност предвиђени чланом 169. су сврстане у „радне и друге обавезе”. Због оваквог назива, и пре свега због новог карактера тих обавеза, може се поставити, и расправљати, питање карактера да ли су те обавезе радне или су то „друге” обавезе. Може се за њих узети такође назив радне обавезе — јер то оне јесу у једном ширем смислу — а могу се сматрати и „другим обавезама” јер су оне нове и другачије од класичних радних обавеза. Међутим, питање терминологије није суштинско, а може се поставити и шире тј. да ли је терминологија која се тиче одговорности добро одабрана и да ли би се ту могло нешто побољшати.) Уосталом, терминологија није суштинско питање па би употребљена терминологија могла да остане таква. Међутим, без обзира на све, поменуће одредбе члана 169. представљају нов прилаз правима и обавезама радника, у квалитативно новим условима рада, у самоуправно удруженом раду. Таква одговорност је незамислива у условима приватне својине, а тешко остварива у условима државне својине на средствима за производњу и рад.

Најважније је овде, чак је и од пресудног значаја, то што је Нацрт закона о удруженом раду напред наведена понашања одредио као повреде радних и других обавеза и утврдио одговорност јер прописима такве обавезе нису предвиђене, па ни одговорност, иако је потреба, па и услови, за утврђивање таквих обавеза и одговорности и раније постојала. Овако постављена одговорност изражава део суштине промењених односа код нас.

Овим решењем Нацрт закона о удруженом раду улази у једно ново подручје које до сада није било адекватно решено код нас у нашем праву, а у условима приватне својине и традиционално представља подручје суверених права послодавца и подручје права — подручје у које својим прописима нису могли да улазе ни држава нити синдикат. Услови и извесни зачеци па и потреба оваквог регулисања, су постојали код нас раније али правна теорија није учинила довољно да се та потреба реализује.

По мом мишљењу, ове одредбе су од изузетног значаја јер представљају један вид реализације начела да свако лично одговара за све што учини повређујући права других, у међусобним односима у удруженом раду. То је добра основа да се у самоуправном регулисању односа у удруженом раду нађу одговарајућа решења за права, обавезе и одго-

ворности у удруженом раду, и у изградњи система самоуправне одговорности.

4. Самоуправни развитак код нас је дошао у фазу у којој се као једно од важних питања у вези са самоуправном одговорношћу, односно одговорношћу радника, намеће и питање — да ли учешће у самоуправљању, на пример учешће у самоуправном одлучивању, може бити опредељено као обавеза радника. Из напред помињаних одредби члана 169. Нацрта закона о удруженом раду, види се да су у погледу учешћа у самоуправном одлучивању у извесним случајевима предвиђене обавезе радника и одговорност за повреде тих обавеза. Први корак је, дакле, учињен. Међутим, ако се питање постави начелније да ли учешће у самоуправљању (самоуправном одлучивању) може бити предвиђено као обавеза, онда се отвара ланац питања и дилема. Пре свега, такво питање се обично схвата, или поставља, као питање да ли учешће у самоуправљању може бити радна обавеза. Одговор је углавном негативан. Ако се питање постави другачије, тј. да ли учешће у самоуправљању може бити предвиђено као обавеза, могуће је неколико одговора. Наравно, пре свега, одричан одговор, а затим и одговор да је то могуће, прихватљиво, па чак и потребно или неопходно. Могући су и одговори ближе класичном и уобичајеном резонувању тј. да то не може бити радна обавеза у класичном смислу или пак да то може бити радна обавеза у једном новом, ширем, смислу.

Поред свих дилема из реалних односа и потреба развитка самоуправног друштва произилази, чини се, да би учешће у самоуправљању могло бити предвиђено као обавеза чије невршење повлачи одговорност. Притом би се могло подвући да то није радна обавеза у класичном смислу, али би се могло бранити и становиште да је то радна обавеза у једном новом модерном смислу те речи.

Као што смо видели Нацрт закона о удруженом раду упогребљава израз „радне и друге обавезе”. Према томе, обавезе које проистичу из учешћа у самоуправљању и самоуправном одлучивању могле би бити означене као „друге обавезе” мада Нацрт закона о удруженом раду такве разлике не прави.

Но, као што се из претходног излагања види овај проблем није проблем и питање терминологије, већ суштинско питање. Према томе, називи и питање терминологије и јесу изведена питања и она ће бити лакше решавана када се отклоне дилеме садржинске природе.

Учешће у самоуправљању код нас није право на партиципацију већ право на одлучивање о условима и резултатима рада. То је квалитативно другачија ситуација од оне у условима приватносојинских односа када су управљање и рад били раздвојени. Сада су они спојени и право су радника. Та промена и захтева другачије регулисање одговорности радника. Време је да и у прописима дође до изражаја чињеница да учешће у самоуправљању, као ново право, није само политичко и радно право из кога произилазе политичке и моралне обавезе већ једно ново право из кога произилазе самоуправна и правна одговорност (или само самоуправ-

на). То значи да његово невршење, вршење противно гарантованим уставним правима законским одредбама, или његова злоупотреба, повлаче одговорност.

Радник самоуправљач управља, али то његово право се не може третирати као право отето од послодавца. Он не може да чини са тим правом шта хоће јер то право остварује у самоуправно удруженом раду и међусобним односима радника који раде друштвеним средствима, те је то и обавеза радника. То су односи међусобних права и обавеза радника, према томе то је и обавеза радника.

Учешће у самоуправљању поред права је и обавеза радника. То је једно сложено право. Према томе могло би се рећи да учешће радника у самоуправљању подразумева и обавезу учешћа у складу са уставом, законом и самоуправним општим актима полазећи од права других радника и друштвене својине. Таква, или слична идеја, могла је да нађе место у Нацрту закона о удруженом раду. Но, међутим, без обзира на то што је самоуправљање без сумње једно сложено право, сложена категорија и што и без обзира на то што реални односи захтевају, по мом мишљењу, и такве промене као што су ове у погледу одговорности за учешће у самоуправном одлучивању можда те промене у овом тренутку није могуће реализовати кроз закон јер то захтева и подразумева много више и много шире промене у законодавству или можда само дужи период припремања тих промена кроз самоуправну регулативу. Ипак таква одговорност као начело или инструктивна норма за самоуправну регулативу могла би бити установљена.

5. У тражењу одговора на постављена питања треба имати у виду да су друштвена средства заједничка својина свих који раде, или свих радних људи, и то заједничка својина у једном новом смислу. Због тога је и одговорност радника однос међузависности радника. Без обзира на формалну сличност са традиционалном дисциплинском одговорношћу радника самоуправна одговорност радника у нашем друштву је суштински различита. Она више није одговорност радника извршиоца већ одговорност радника управљача (радника као послодавца) и извршиоца. Међутим, то није одговорност послодавца и извршиоца у старом смислу већ у једном сасвим новом смислу тако да помињање послодавца и извршиоца овде има за сврху само поређење и ништа више. Све то ново је дато у низу решења у Нацрту закона о удруженом раду. Међутим, као што је напред речено у неким решењима се могу очекивати и извесне промене ако не сада онда током времена.

др Влајко Брајић